

Gerhard Péter

Jogszerű kampánykiadás vagy választási visszaélés?

Egy peranyag tanulságai*

A dualizmus kori országgyűlési választásokon a kampánykiadások szerepe, azok törvényességének és hatásának értékelése mind a kortársak szemében, mind a történészek körében egyaránt vitatott volt. Dolgozatomban ehhez kapcsolódóan egy 1910-ben, a Budapesti Királyi Törvényszéken kezdődött polgári per bemutatásával a választási visszaélések egykorú megítélésének néhány ellentmondására szeretnék rávilágítani.¹ A vizsgált eljárás ugyanis elsősorban ama kérdés körül forgott, hogy hol húzódik a határ a legális és nem legális kampánykiadások között, és az ügyben kihirdetett három ítéletből kiderül, hogy ezt a határvonalat még a korabeli ítélkezési gyakorlat sem tekintette egyértelműnek. Az események bemutatása előtt azonban először áttekintem a dualizmus kori választási visszaélések historiográfiai értékelését, illetve a kampánykiadásokkal kapcsolatos normatív szabályozás korabeli helyzetét és annak változásait. Röviden kitérek továbbá a peres iratok forrásértékére, valamint a bírósági ügy főszerelőinek életútjára is.

A választási procedúra során történt visszaélések elsősorban abból a szempontból kerültek a történelmi érdeklődés fókuszába, hogy a dualizmus kori parlamentáris rendszerben a választási eredmények mennyire is tükrözték a választók akaratát. Mindmáig közkeletű vélekedés ugyanis, és a történelmi irodalomban Gerő András is ezt a tézist fejtette ki, hogy a kormánypárt folyamatos parlamenti többségét a választási visszaélések intézményesített rendszerének köszönhette.² Ellenzéki erőnek a korszak választásain csak 1905-ben sikerült nyernie, mindjárt alkotmányos válságot is kirobbantva győzelmével. Gerő András szerint a kiegyezési rendszert ennek ellenére az ország lakosságának többsége nem tudta elfogadni. A népesség többségét kitevő nem magyar ajkúak saját nemzeti igényeik kielégítetlensége miatt utasították el, míg a magyar etnikai csoport nagy része nem tudott érzelmileg azonosulni a csak racionális alapon elfogadható dualista rendszerrel, és függetlenségi, '48-as eszmékkel rokonszenvezett. Így az uralko-

* A tanulmány a K 112 429 számú OTKA-kutatás támogatásával készült (*A dualizmus kori magyar országgyűlések tagjainak feltárása és társadalomtörténelmi elemzése*, vezető kutató: Pap József).

¹ A dolgozatban részletesen bemutatott per iratai Budapest Főváros Levéltárában a Budapesti (Pesti) Királyi Törvényszék peres iratai között maradtak fenn, a per ismertetésekor ismételt forrásmegjelölés nélkül erre az iratanyagra támaszkodom. BFL VII.2.c. – 1910 – I.1374. Ezúton köszönöm Nagy Sándornak, hogy felhívta figyelmemet e per létezésére.

² Gerő 1988.

dóval, illetve a monarchia másik felével kompromisszumokra képes kormánytöbbség csak a választási manipulációk és csalások szisztematikussá tételével volt elérhető.³ Ebben a szűk választójog mellett éppen a nyílt szavazásos rendszer és velejárói, a szavazatvásárlás, a szavazók megfélemlítése, a szavazatok leadásának megakadályozása, a választói névjegyzékek összeállításánál történt visszaélések, vagyis a brutális hatalmi beavatkozás szerepe volt a döntő.⁴

Ezzel az állásponttal szemben mások, különösen Szabó Dániel, azt hangsúlyozták, hogy 1875-től egészen az 1905-ös választásokig a kormánytöbbség leváltására még elvi esély sem adódott, azaz formailag hegemon többpártrendszerrel kell beszélni.⁵ A korabeli választásokon ugyanis jellemzően az esélyes jelöltek indultak a kampány magas költségei miatt, és csak a kormánypárt indított annyi jelöltet, hogy egyáltalán esélye legyen többségbe kerülni a képviselőházban. Emiatt – a korabeli Európában másutt is gyakori választási visszaélések ellenére – nem volt olyan választás, amelyet országos szinten a csalás vagy a hatalommal való visszaélés döntött volna el. A parlamenti többség fenntartásához tehát nem is kellett szisztematikusan a választási visszaélésekre támaszkodni. Szabó tagadta a közvetlen kormánybefolyásolás meghatározó szerepét is, és felhívta a figyelmet arra, hogy a választások lebonyolítása a törvényhatóságok kizárólagos hatáskörében állt, így az ellenzéki többségű törvényhatóságokban a Belügyminisztérium vagy a kormány befolyásolási lehetőségei igencsak korlátozottak voltak, ezekben nagyobb esély volt arra, hogy a helyi többség alakítja a választásokat. A helyi törvényhatóság tagjai közül választották például a választási eljárás lebonyolításáért felelős központi választmányt.⁶ Szabó Dániel vitatta Gerőnek azt a tézisést is, hogy az egyre anakronisztikusabbá váló 1848-as választási szabályozás azért határozta meg a dualizmus egész periódusának választásait, mert a kormánytöbbség is érezte, hogy ténylegesen nem tudja maga mögött a társadalom többségét. Gerő szerint ugyanis e kormánytöbbség hegemoniáját a kiegyezést elutasító magyar etnikumú választók, a szintén elégedetlen nemzetiségiek, illetve az általában a választójogból kirekesztett, alacsonyabb státusú csoportok körében sem érezte biztosíthatónak a választási rendszer esetleges reformja nyomán. Szabó szerint viszont a rendszer része volt a teljes politikai elit, még a rendszertagadó függetlenségi ellenzék sem volt érdekelt a közjogi kérdésre szűkülő „kínálat” megváltoztatásában, olyan erők pedig, amelyek kikényszeríthették volna az egész rendszer felborítását, nem erősödtek meg a teljes dualista periódus alatt sem.⁷

A választási visszaélések rendszerfenntartó szerepével kapcsolatban Szabó Dániel megfontolásaival egyetértve fejtette ki álláspontját Cieger András, aki szintén úgy vélte, hogy a választási korrupció nem volt szükséges a parlamenti többség fenntartásához, ráadásul a vesztegetések gyakorlata – igaz, kisebb mér-

³ A korteskedés fortélyait mutatta be: Gerő 1990.

⁴ Gerő 1988.

⁵ Szabó 1992: 202.

⁶ Szabó 1999: 132–136.

⁷ Szabó 1989: 114–115.

tékben – még a függetlenségi ellenzéket is elérte.⁸ Cieger inkább a jelöltek ambícióiban, illetve a választók hiányos műveltségéből és rossz életkörülményeiből fakadó kiszolgáltatottságában, vagyis az emberi tényezőben fedezte fel a választási korrupció korabeli elharapózását.⁹

A választási vesztegetés szankcionálására már a reformkorban történtek kísérletek mind az állami adminisztráció, mind a reformellenzék részéről. 1848-ban a megkérdőjelezett választási eredmények fölötti döntés, illetve általában a mandátumigazolás a képviselőház hatáskörébe került. Azonban sem az 1848-as és 1874-es választási törvény, sem az 1868-as házszabály-módosítás, amely a képviselőház által választott 7-7 tagú bíráló bizottságok elé utalta a vitatott mandátumok feletti döntéshozatalt, nem rendelkezett a választási visszaélés normatív definíciójáról.¹⁰ A hiányos törvényi rendelkezések, illetve a bíráló bizottságok kormánypárti többsége a mandátumigazolások körüli visszaélések, az egyes egyedi esetekben alkalmazott, egymásnak ellentmondó döntések alapjaivá váltak.¹¹ A bíráló bizottságok határozatai leginkább azonban a status quót tartották fenn, azaz nem semmisítették meg a megszerzett mandátumot.¹²

Az 1878-ban hatályba lépett büntető törvénykönyv, az úgynevezett Csemege-kódex rendelkezett végül a választási vesztegetés törvényi definíciójáról. Eszerint aki a választónak vagy hozzátartozójának „[...] azon célból, hogy az a bizonyos jelöltre szavazzon, vagy ne szavazzon, vagy hogy a szavazástól tartózkodjék, pénzt vagy pénzértéket, vagy más előnyt ad vagy ígér; hat hónapig terjedhető fogházzal, és ezer forintig terjedhető pénzbüntetéssel büntetendő.”¹³

Hasonló büntetést helyezett kilátásba a törvény a vesztegetést elfogadó választónak is. Ugyanez a törvény azt is deklarálta, hogy aki hasonló célból etet és itat, illetve az etetést és itatást elfogadja, három hónapig terjedhető fogházzal és ötszáz forintig terjedhető pénzbüntetéssel sújtható.¹⁴ A nyílt választás gyakorlata ellenére, ahol az etetési-itatási-fuvarozási, sőt a kimondottan vesztegetési ügyek sem voltak ritkák, a korszakban sem volt legális, 1878-tól pedig normatív módon is tilos lett a választói voksok megszerzése céljából való megvendéglés, illetve a szavazatok megvásárlása.¹⁵

A választási vesztegetés újabb törvényi pontosítására 1899-ig kellett várni. Az ekkor elfogadott XV. törvénycikk – a kortársak vélekedése szerint általános,

⁸ Cieger 2011: 34.

⁹ Cieger 2011: 41.

¹⁰ Az 1874-es választási törvény elvben már a Kúria választási bíraskodását mondta ki, de a Kúria választási bíraskodásának „anyagi és alaki szabályait” külön törvényben rendelte meghatározni, és e törvény megszületéséig a választási bíraskodást a képviselőház hatáskörében tartotta. 1874: XXXIII. tc. 89. §. Magyar Törvénytár 1872–1874: 329.

¹¹ Ruzsoly 1980: 42.

¹² Ruzsoly 1980: 43.

¹³ 1878: V. tc. 185. §. Magyar Törvénytár 1877–1878: 131.

¹⁴ 1878: V. tc. 186. §. Magyar Törvénytár 1877–1878: 131.

¹⁵ Az etetés és itatás a korteskedés bevált – és a választási korrupciót elmélyítő – fogása volt a 19. század közepi Angliában is. Ostrogorski 1902: 155.

mégis szankcionálatlanul maradt törvénytörő gyakorlat ellenére – nemcsak hogy nem módosította a büntető törvénykönyv által kimért szankciókat, hanem a választás érvénytelenségét is kimondta, ha bebizonyosodnak ilyen esetek.¹⁶ Ez a törvény ugyanis nem a választási visszaélések büntetőjogi szankcionálásáról szólt, hanem a választási bíráskodás normatív feltételeit próbálta meg szabályozni, és azokat a körülményeket vette sorra, amelyek a választás eredményének érvénytelenítéséhez vezetnek.¹⁷ Az 1899. évi XV. törvény egyszersmind – brit mintára – a Kúria elé utalta (nyolc év próbaidőre) a megátadott mandátumok feletti ítélkezést.

Az 1899. évi XV. törvény szerint az egyetlen törvényes kiadás elméletileg a kampányban a szavazók szavazóhelyiséghez szállításának költsége, és a más településen tartott szavazás esetén a voksolás alatti ellátásuk lehetett.¹⁸ Másfelől további kiskaput biztosított a jogszabály a nyilvánvalóan nem választási célzattal történő, illetve a „szokásos vendéglátás” számára, tág teret nyitva ezzel a visszaélések fennmaradásának.¹⁹ A gyakorlatban egyébként vacsorák, multságok, fogadások szervezése nélkül egyetlen jelölt sem rúghatott labdába a mandátumért. Az elvek és a gyakorlat ekkora mértékű szembenállása komoly kihívások elé állította a választási bíráskodásban eljáró hatóságokat.

¹⁶ „A választás érvénytelen és annak megállapítása kérvény útján kérhető: [...] 2. ha a képviselő a választónak, vagy ennek tudtával hozzátartozójának, azon célból, hogy az ő reá szavazzon, vagy bizonyos jelöltre ne szavazzon, vagy hogy a szavazástól tartózkodjék, pénzt vagy pénztértéket vagy más előnyt ad, vagy ígér; ugyszintén ha a képviselő ily cselekményben részes vagy abba megelőzőleg és kifejezetten beleegyezett.” 1899: XV. tc. 3. §. Magyar Törvénytár 1899: 47–48.

¹⁷ Ez a törvény nem szabályozta újra a választójogosultság – addigra nemzetközi összehasonlításban végképp elavulttá vált – feltételeit sem, egyetlen kivételtől eltekintve: az adóhátralékosokat ettől fogva már nem zárták ki a választók közül, mert hiányuk már nominálisan is egyre inkább csökkentette a választók számát. Nagyobb szabású választójogi reformot azonban a politikai helyzet nem tett lehetővé, egészen az 1910-es évek, gyakorlatban már ki sem próbált, de még mindig nem eléggé merész reformkísérleteiig.

¹⁸ „Nem esik az 1878. évi V. tc. 185. és 186. § és a jelen törvény 3. §-a alá: a) választóknak a választás helyére való szállítása és visszaszállítása. Ha a szállításra és visszaszállításra a kérdéses választókerületben szavazásra jogosult választó, vagy vele egy háztartásban élő hozzátartozója fogadtatik fel: a fuvarozási díj nem lehet nagyobb azon összegnél, a melyet a szabályrendelet (8. §) megállapít. Az ezt túlhaladó összeg vesztegetés céljából adottnak tekintendő; b) oly választókerületekben, melyek több községből állanak, a választóknak szükséges ellátása, a választás helyén és annak ideje alatt.” 1899: XV. tc. 7. §. Magyar Törvénytár 1899: 59–60. Korábban már Angliában is a választók megvesztegetése melegségének tekintették a szavazók utaztatását. Ott azonban, tekintettel arra, hogy a távol, akár külföldön lévő választók is visszatérhettek abba a választókerületbe, ahol szavazati joggal bírtak, és ennek az utazásnak időnként igen tetemes költségeit a kortesek fizették, jóval korábban szükségessé vált az utazási költségek szabályozása. Így ott már 1858-ban megtiltották az utazási költségek megtérítését, és csak azt engedélyezték, hogy a kortesek a választás színhelyére szállítsák a választókat. Ostrogorski 1902: 147.

¹⁹ „Nem tekintendő etetésnek és itatásnak [...] a) ha tekintettel a megvendégelt személyekre, a megvendégelés alkalmára és egyéb körülményeire, világosan kitűnik, hogy a megvendégelés nem azon célból történt, hogy az illetőknek szavazása ez által befolyásoltassék; b) egy vagy több választónak szokásos alkalmakkor, – a képviselő által saját házában, vagy azon kívül történt megvendégelése, ha az a szokásos vendéglátásnak határain tul nem terjed.” 1899: XV. tc. 9. §. Magyar Törvénytár 1899: 60.

A Kúria választási bíraskodási gyakorlata 1899-et követően néhány év alatt az új szabályozás ellenzőinek érveit támasztotta alá, akik eme, addig a napi politikától távolságot tartó bíróságot nem tartották alkalmasnak a politikai érdekektől erősen áthatott mandátumvizsgálati ügyek kezelésére. A parlamentben és a publicisztikákban is megfogalmazódó elégedetlenség ellenére végül az 1908. évi XXXVII. törvénycikk a Kúria ez irányú hatáskörét további tizenkét évvel hosszabbította meg. A választások feletti bíraskodás végül egészen 1925-ig a Kúria hatásköre maradt, az ekkor meghozott XXVI. törvény utalta azt a közgazgatási bíróság kizárólagos hatáskörébe.²⁰ Maga a túlterhelt Kúria sem ragaszkodott azonban a választási bíraskodással járó feladatokhoz: az 1910-es választások után egyfajta „sztrájkot” rendezett, és egyetlen vitatott mandátumot sem semmisített meg.²¹ A választási bíraskodás kérdésének végleges rendezése, lényegi átalakítása tehát a dualizmus időszakában már nem valósult meg.

A per bemutatása előtt még arra térek ki röviden, mire használható a peranyag mint forrástípus. Minden múltbéli esemény felidézése utólagos konstrukció, ilyen szempontból a bíróság előtt az ügyet tendenciózusan saját szemszögükből bemutatni, saját szándékaikat, tetteiket igazolni törekvő felek elbeszélése nem áll távolabb a „valóságtól”, mint bármilyen más elbeszélő narrációja. Egy bírósági tárgyaláson azonban antagonisztikussá feszülnek a szemben álló felek értelmezései az eseményekről, és akkor még nem is beszéltünk a további nézőpontokat megjelenítő tanúk esetleges felbukkanásáról. Az egymással ellentétes szemszögű elbeszélések a per során folyamatosan reflektálnak egymásra, illetve igyekeznek megcáfolni az ellenérdekelt fél állításait, ez a szembenállás a legtöbb forrástípusnál viszont nem jelenik meg, vagy legalábbis nem ilyen éles formában. Mondhatni, a szereplők már ellenirataikban, illetve a tárgyaláson forráskritikával illetik egymás kijelentéseit. A bíróság előtt viszont jóval nagyobb a nyomás a szereplő számára kedvezőtlen mozzanatok elhallgatására, mint mondjuk egy naplóíró esetében, aki magával szemben akár sokkal kritikusabb hangvételt is megengedhet. Mint látni fogjuk, a vizsgált ügy során a felek egymás minden egyes állítását cáfolni igyekeztek, ami viszont – meglepően nagy mértékben – elbeszélésük koherenciáját kezdte ki.

Rátérve a jelen dolgozatban közelebbről megvizsgálni kívánt perre, ez nem választási visszaéléssel kapcsolatos ügy volt, első pillantásra egyszerű vagyoni pernek tűnik. Az eset nem is lehetett választási bíraskodás tárgya, mivel nem egy megszerzett mandátum vitatásáról volt szó. Ennek ellenére az ügyben eljáró bírónak mégis a választási bíraskodásra jellemző kérdésekben kellett véleményt nyilvánítaniuk. A felperes Ság Manó budapesti ügyvéd volt, aki 1852-ben született – mai magyar nevén – Nyitraivánkán, apja helyi birtokos volt. 1874-től Budapesten kezdte meg ügyvédi praxisát. Emellett később a Budapesti Általános Hitelszövetkezet,²² valamint az Europa Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság

²⁰ Szente 2011: 317.

²¹ Ruszoly 1980: 48.

²² *Központi Értesítő* 1903. december 17. 1812.

igazgatósági tagja,²³ 1911-től az Országos Klub tagja volt.²⁴ Mindemellett több pesti bérház tulajdonosa is volt. Ság Manó 1884-től Apponyi Albert hívének tekinthető, őt követte akkor is, amikor a gróf 1904-ben a Függetlenségi Párthoz csatlakozott. 1896-ban Kisbecskereken, 1905-ben Marosludason lépett fel, majd maradt alul a választásokon. 1906-ban végül a zsolnai választókerületben szerzett mandátumot, 1910-ig volt itt képviselő.²⁵ Ság Manó 1940-ben halt meg.²⁶

A fordulatosabb sorsú alperes, irsai Irsay József 1861. szeptember 17-én született a Doboka vármegyei Kisiklódon, 1884-ben végzett a nagyenyedi teológián. 1885-ben a Kolozs vármegyei Báboc községben lett lelkész, 1886-tól 1902-ig Ördögkeresztúr és környéke körlelkésze volt, majd a kolozsvári Magyar utcai gyülekezet lelkésze lett. Mindemellett vármegyei bizottsági tag és iskolaszéki elnök, a Függetlenségi és Negyvennyolcas Párt egyik helyi szervezője, az 1905-ös nemzeti ellenállás oszlopos Kolozs vármegyei tagja volt. Az 1906. évi választásokkor a gyalui választókerület képviselője lett.²⁷ Időközben, 1906-ban országos visszhangot kiváltó, az e tanulmányban vizsgált eljárásra talán szintén hatást gyakorló botrány főszereplőjévé is vált, mivel megvádolták a közös hadsereg egy, a sajtóban csak monogramjával (Sz. L.) jelölt alezredesének feleségével folytatott viszonyával. Igaz, hogy a Horvátországban – a *Népszava* által átvett tudósítás szerint Boszniában – élő férjtől az asszony külön élt, de a helyzetet bonyolultabbá tette, hogy nem váltak el, ráadásul az asszony „idegbajos és könnyen szuggereálható” volt.²⁸ A *Népszava* által átvett tudósítás így részletezte a botrányos esetet:

„Három évvel ezelőtt az 59. gyalogezred egyik zászlóalját Szerajevóba [sic!] helyezték át. A zászlóalj egyik tisztje Kolozsvárott hagyta családját, szép fiatal feleségét és két kis gyermekét. A zászlóalj távozása után következő napon a szép katonatisztné magához hívatta Irsay József református lelkészt és tudatta vele, hogy katolikus vallásáról át akar térni a református hitre. Irsay látva az asszony megmásíthatatlan akaratát, tudomásul vette a bejelentést. Azután többször járt a házhoz, hogy megismertesse az asszonyt új vallásával. A szép asszony mély rokonszenvet érzett a daliás, kellemes modorú lelkipásztor iránt. A rokonszenv később szerelemmé fejlődött. Vad, gátat nem ismerő szerelemmé... A férj valahogyan megtudta ezeket s hirtelen Kolozsvárott termett. A hisztériás asszonyt Lessner dr. egyetemi tanár szanatóriumába helyezte el, Irsay ellen pedig feljelentést tett Bartók György református püspöknél. Bartók a Magyar-utcai népszerű lelkész ügyét egyházi fegyelmi bíróság elé utasította. A tanúkihallgatások során kiderült, hogy Irsay gyakran járt a szerelmes szép asszony Ferenc József-uti lakására...”²⁹

²³ *Központi Értesítő* 1906. július 29. 1337.

²⁴ *Budapesti Hírlap* 1911. február 9. 8.

²⁵ Országgyűlési almanach 1906: 211.

²⁶ Ság Manó a Kozma utcai izraelita temetőben nyugszik.

²⁷ Országgyűlési almanach 1906: 128.

²⁸ *Budapesti Hírlap* 1906. július 21. 11.

²⁹ *Népszava* 1906. július 21. 6.

A *Budapesti Hírlap* pedig a következőképpen tudósított Irsay tárgyalásáról:

„Az egyházi köztörvényszék június 20-dikán tartott tárgyaláson Irsayt egyházi fegyelmi vétségben bűnösnek találta és minden javadalom nélkül állásából azonnal való elmozdításra ítélte. Irsay, a ki a tárgyaláson mindvégig tagadta, hogy viszonya lett volna az alezredesnével, kifogásolta az alezredesnek azt a jogát, hogy különválva élő feleségének sérelmére elkövetett vétség miatt vádat tehet. Az ítélet megokolása szerint Irsay kifogása alaptalan, mert a házasság fönáll. A megokolás továbbá igazoltnak veszi, hogy a vádlott tiltott viszonyt folytatott. A vádlott elismerte, hogy az asszony négyszázötven koronát adott neki, de a pénzt ráerőszakolta. Irsay azonkívül a házát tizenkétezer koronáért eladta az asszonynak, a ki a házért négy üres váltót adott. A megokolás megállapította a fegyelmi vétséget abban, hogy Irsay a pénzt elfogadta és házvásárt csinált szerződés nélkül, holott az asszony rendellenes elmeállapotát ismerhette és értesítenie kellett volna az asszony férjét vagy anyját. Az ítélet súlyosító körülménynek mondja, hogy a lelkész fegyelmi uton már büntetve volt. Az ítélet az elmozdításon kívül kötelezte Irsayt a négyszázötven korona visszafizetésre és a tárgyalási költségben is elmarasztalta.”³⁰

1906. július 20-án az erdélyi református egyházkerületi főtörvényszék helybenhagyta az Irsay által megfellebbezett elsőfokú ítéletet. Ugyan a lelkész konzekvensen tagadott, kolozsvári gyülekezetéből ezen ügy miatt mégis elbocsátották. A lelkész társadalmi pozíciójáról sokat elárul azonban, hogy hívei tüntetéseket szerveztek mellette, perújítást kezdeményeztek, sőt, a református egyházból való távozásuk is felmerült, amennyiben kedvelt lelkészüket eltávolítják.³¹ A perújítási kérelem azonban nem járt sikerrel.³² Irsay József mégsem adta fel, és 1907-ben újra megpályázta a kolozsvári Magyar utcai gyülekezet lelkészi állását, igaz, érvénytelen pályázatot adott be.³³ Végül 1908 tavaszán kapta meg azt az elégtételt Irsay, hogy a Kolozs vármegyei Fejérd gyülekezete egyhangúlag hívta meg lelkészének.³⁴ Ugyanezen év őszén pedig már a Nagy-Küküllő vármegyében, Kőhalom mellett található Alsórákos község református lelkésze lett, beiktatására Kolozsvárról kétszáz fős küldöttség is megjelent.³⁵ Irsay József 1912 májusában halt meg, súlyos, életveszélyes betegségről a *Pesti Hírlap* már egy évvel korábban, 1911 áprilisában beszámolt.³⁶

³⁰ *Budapesti Hírlap* 1906. július 21. 11.

³¹ *Budapesti Hírlap* 1906. augusztus 12. 11, 1906. november 11. 9; *Népszava* 1906. augusztus 29. 6, 1906. szeptember 13. 8; *Protestáns egyházi és iskolai lap* 1906. augusztus 15. 509, 1906. szeptember 9. 589, 1906. október 7. 653.

³² *Protestáns egyházi és iskolai lap* 1906. november 18. 747, 1907. május 19. 317.

³³ *Protestáns egyházi és iskolai lap* 1907. június 30. 412.

³⁴ *Pesti Hírlap* 1908. március 6. 13.

³⁵ *Budapesti Hírlap* 1908. október 21. 17.

³⁶ *Pesti Hírlap* 1911. április 16. 8; *Vasárnapi Ujság* 1912. május 26. 424; *Protestáns egyházi és iskolai lap* 1912. május 26. 332.

Az ügy al- és felperese tehát egyaránt a képviselőházban az 1910-ben lezárult ciklus végéig rendelkezett mandátummal, még hozzá függetlenségi színekben. A per tárgya pedig 4000 korona volt, amit a budapesti ügyvéd követelt a református lelkésztől. A felperes, mint keresetlevelében előadta, unokaöccsét, Kelemen Nándort Háromszék vármegye kézdi választókerületében³⁷ képviselőként kívánta felléptetni az 1910-es választásokon a Függetlenségi és 48-as Párt, közkeletű nevén Kossuth-párt jelöltjeként. Ezzel kapcsolatban kereste meg a régióban lakó, lelkészként és közéleti személyiségként komoly meggyőző potenciállal rendelkező képviselőtársát, hogy népszerűsítse a kézdiszéki választók körében a jelöltet. Ság Manó nemcsak instrukciókkal látta el Irsay Józsefet, hanem két részletben 6000 koronát is átadott neki a célra. Irsay József, néhány erőtlen próbálkozást leszámítva, a szóban forgó összeg átvételét kénytelen volt mindvégig elismerni, ugyanis a bíróság elé tárt bizonyítékok között az átadást tanúsító elismervényeket is csatolta a felperes. Mielőtt azonban az összeg átadását egyáltalán megkérdőjelezte volna, Irsay kísérletet tett a fővárosi törvényszék illetékessége elutasításának kimondatására. A lelkész elsősorban azt kifogásolta, miszerint nem tudta, hogy a felperes budapesti illetékességű, illetve azt is, hogy amennyiben az – általa egyébként alakilag és tartalmilag egyaránt kifogásolt – elismervény valódi is volna, az sem írt neki elő budapesti fizetést. A polgári törvénykezési rendtartás tárgyában hozott 1868. évi LIV. törvényre hivatkozva pedig úgy vélte, ha a kötelezettség teljesítésére konkrét hely nincsen kikötve, az alperes lakóhelye szerinti bíróság az illetékes. A pénz elköltésének helyszíne szerint pedig, székelyföldi kortesfeladatokról lévén szó, szintén nem a budapesti törvényszék lenne illetékes. Miután az elismervények budapesti keltezésűek, a törvényszék végzésében arra hivatkozva, hogy az említett 1868. évi törvény a szerződés létrejöttének helye szerinti bíróság illetékességét is kimondja, az alperes kifogásait elutasította. Miután az alperes a tárgyaláson már nem részletezte az elismervények valódiságával kapcsolatos kifogásait, mind a törvényszék, mind a másodfokon eljáró budapesti ítéltábla érvényesnek tekintette azokat, és ezt ettől fogva mindkét fél el is ismerte. Arról a nyilvánvalóan abszurd állításról pedig, miszerint Irsay József ne tudta volna, hogy képviselőtársa budapesti lakos, a végzés nem is tesz említést. Az mindenesetre a pernek már ebben a szakaszában kiderült, hogy Irsay Józsefnek nem állt szándékában megfizetni a 4000 koronát, de a peres eljárás sajátosságai miatt a felek ekkor még nem fedték fel minden adujukat, a per során folyamatosan bontották ki az eset általuk vélt verziójának újabb és újabb részleteit. Irsay az illetékességet kimondó végzés dacára újra megpróbálkozott a budapesti szerződéskötés cáfolatával, folyamodványában már úgy emlékezve vissza a megbeszélés részleteire, hogy az útközben történt, sőt immár azt is fel tudta idézni, hogy a cédula megírására a valahol Püspökladány és Nagyvárad között „száguldó” vonaton került sor. Arra azonban továbbra sem adott magyarázatot,

³⁷ Ez a választókerület Kézdivásárhely vidékére terjedt ki, maga Kézdivásárhely városa önálló választókerületet alkotott.

hol adták át a pénz másik részletét, hiszen az elismervények szerint 1910. február 22-én vett át 1600 koronát, majd február 28-án további 4400 koronát Ság Manótól. A per további érdekessége, hogy míg az utóbbi, 4400 koronás elismervény szerint „sikertelenség esetén visszatérítés felelőssége mellett” vette át Irsay József a pénzt, Ság Manó nem 4400, hanem következetesen csak 4000 koronát követelt vissza az alperestől. Arra a szóbeli megállapodásukra hivatkozott ugyanis, hogy 2000 korona költséget mindenképpen elszámolhat magának a lelkész, de 4000 koronát csak sikerdíjként tarthat meg.

Miután Irsay József nem tudta a budapesti illetékességet elutasíttatni, és azt sem tudta meggyőzően igazolni, hogy saját zsebéből áldozott volt képviselőtársa unokaöccsének megválasztatására, ellenkeresetet fogalmazott meg, amelyben már azt bizonygatta, hogy ugyan valóban átvett 6000 koronát Ság Manótól, de le is utazott Kézdiszékbe, és ott három héten át agitált Kelemen Nándor mellett, sőt, számos összejövetelt is rendezett. Mindezek költségei pedig jóval meghaladták a 6000 koronát, így saját zsebéből kellett kipótolnia a különbözetet. Állítása igazolásául pedig először nyolc, majd huszonhárom tanúját – köztük Kossuth Ferenc pártelnököt – kívánta beidézteni, bár, mint fogalmazott, akár tanúk száza is fel tudta volna sorakoztatni.

Irsay József ellenkeresetének következő érve az volt, hogy a 6000 korona átadását nem lehet bíróság előtt visszakövetelni. A szerződés eszerint azért semmis, mert jogi szaknyelvi formulával *turpis causa*, azaz jó erkölcsökbe ütköző ügyleti célból jött létre. A pénzt ugyanis választási költségek címén kapta meg, azaz álláspontja szerint Ság Manó azért adta, hogy ezen a pénzen válasszák meg unokaöccsét, a pénzért történő szavazatvásárlás viszont a jó erkölcsbe ütközik.

Az alperes harmadik kifogása pedig az volt, hogy a jelöltséget maga Ság Manó akadályozta meg egy, a képviselőház folyosóján tett elszólásával, hogy ő mekkora anyagi áldozatot hajlandó hozni unokaöccse képviselőségéért. Ez az állítólagos megjegyzése Háromszékiig is eljutott, a helyi sajtó felkapta, és akkora sajtópolemia lett belőle, hogy Kelemen Nándor képviselősége Irsay szerint végül emiatt hiúsult meg.

Ság Manó válasziratában egyfelől tagadta, hogy Irsay József egyáltalán megjelent a választókerületben, másrészt azt fejtegette, milyen közel is lakott Kézdivásárhelyhez a lelkész, ráadásul vasúti szabadjeggyel utazott, így útiköltségei nem lehetnek – már ha egyáltalán elutazott volna oda. Mint itt is látható, a szemben álló felek újabb és újabb részletekkel álltak elő az esettel kapcsolatban, de nem igazán törekedtek arra, hogy legalább egy beadványon belül egymással koherens állításokat fogalmazzanak meg. Nem csoda, hogy – szemben a történésekkel – a pereskedésben érintett bíróságok sem a teljes történetet igyekeztek feltárni, hanem szinte szemellenzősen csak a lényegi jogvitára koncentráltak. Így azt a kérdést végül egyáltalán nem vizsgálta meg egyik ítélet sem, hogy ténylegesen végzett-e kortestevékenységet Irsay József, fel sem merült tehát az általa „megdolgozott” székely atyafiak tömegeinek Budapestre citálása, de a bírák arra sem voltak igazán kíváncsiak, hogy miért is állt el végül a jelöltségtől Kelemen Nándor.

Ság Manó ugyanis azt állította, hogy Kelemen Nándor azonnal, még a kampány kezdete előtt lemondott a jelöltségtől, amikor értesült arról, hogy a kézdiszéki választók nem akarnak zsidó vallású jelöltet. Ság már keresetlevelében is nehezményezte azt, hogy Irsay József, noha tisztában volt az igazsággal, azt válaszolta a választóknak a jelölt vallását firtató kérdéseire, hogy a képviselőjelölt tudomása szerint református. Ezzel a megjegyzésével indirekt módon azonban elismerte, hogy Irsay József mégsem állította le a kampányt ezen a ponton, tehát mégiscsak végzett kortesmunkát, kellett lennie valamilyen „teljesítésnek”. Irsay ráadásul Kelemen levelét is bemutatta, amelyből kiderül, hogy a jelölt maga is megjelent a választókerületben, és részt vett a kampányban.

Irsay József bizonyítékként csatolta továbbá a magát Háromszék megyei függetlenségi és 48-as hivatalos lapként megjelölő, Kézdivásárhelyen megjelenő *Székely Ujság* 1910. március 31-ei, illetve április 3-ai számaiban megjelent cikkeket. Ezekkel a Ság Manó által vitatott sajtópolémiát, továbbá saját kortestevékenységét kívánta bizonyítani, hiszen őt magát is megnevezték a cikkekben, mint aki Ság és Kelemen szekerét tolja, illetve mint aki helyi potentátok zsebeit próbálja meg kitömködni a nemes cél érdekében. A lapban egyébként a helyi Kossuth-párton belüli viszály szítása a vád, a párttűtéssel rontva a kerület addigi, szintén Kossuth-párti képviselője, Polónyi Dezső győzelmi esélyeit. A kortescélokra átadott pénzről is szó esik a cikkekben, azonban a tudósítások szerint Bodó Alberthez, a párt helyi alelnökéhez került a Kelemen Nándor megválasztására szánt összeg. Ezt azonban a perben érdekelt felek egyöntetűen cáfolták. A cikkek szerzői egyébként nem állták meg, hogy ne vessenek oda egy megjegyzést Ság Manó és unokaöccse felekezeti hovatartozásával kapcsolatban sem. Ság sürgönyben reflektált a vádakra, amelyet a lap annak „hangvétele miatt” nem közölt le. A sürgöny pedig nem volt különösebben éles hangvételű: arról tájékoztatta volna a székely olvasókat, hogy Ság Manó úgy tudta, Polónyi Dezső nem indul újra a mandátumért, és azért küldte el Irsay Józsefet Háromszékbe, hogy a pap kipuhatolja Kelemen Nándor jelöltségének esélyeit. Polónyi Dezső egyébként nem tudott arról, hogy ne tervezné indulását, annyira nem, hogy, miután a *Székely Ujság* hasábjain ő is megnyilatkozott (persze nem Ság Manó mellett) az ügyben, végül újból el is nyerte a kerület mandátumát.³⁸

Mit lehetett a peranyagból megtudni Kelemen Nándor képviselő-jelöltségének meghíúsulásáról? A csatolt bizonyítékok alapján a kampány akkor állt le, amikor a kampányra fordított összegek sajtóvisszhangot kaptak, és az esélyesebb jelölt, Polónyi Dezső is rosszallását fejezte ki. Úgy tűnik tehát, Kelemen Nándor nem zsidósága okán lépett vissza. Az azonban, hogy ez komoly érvként bukkant fel a per során, azt mutatja, hogy a kérdéses időszakban számba kellett venni a politikai karrier megtervezéséhez a felekezeti hovatartozást.³⁹

³⁸ Országgyűlési almanach 1910: 389.

³⁹ A perbelihez hasonló történet szerepel Csiky Gergely 1890-es kisregényében, *Az Atlasz család*ban is. A történet szerint a szegény zsidó családból meggazdagodott és a keresztény úri osztályba betagozódni kívánó Atlasz Samu megrendülő anyagi helyzetével szembesülve, először

Ezután újabb csavar került a történetbe. Irsay József ugyanis arra is hivatkozott, hogy Ság Manó átadta követelését unokaöccsének, hiszen úgyis az ő képviselőségéről volt szó. Kelemen Nándor kísérletet is tett Irsaynál a pénz visszaszerzésére. Emiatt tehát, érvelt Irsay, Ság Manó a másra átruházott követeléssel kapcsolatban már nem léphet föl igénnyel. Eközben fokozatosan fény derült arra, hogy az eljárás megindítása előtt már történtek kísérletek a szóban forgó összeg visszaszerzésére, sőt ezzel kapcsolatban Irsay József 1910. július 31-én felkereste Ság Manó budapesti, Teréz körüti lakását is, és sikerült beszélnie egy irodai alkalmazottal, néhány hét haladékokat kérve a 4000 korona megfizetésére – míg, emlékezhetünk, a per kezdetén még azt állította, nem is tudta, hogy a felperes budapesti illetőségű.

Hogyan döntött a bíróság mindezen állítások, illetve bizonyítékok ismeretében? A budapesti törvényszék 1911. október 6-án meghozott ítéletében az alperest kötelezte a 4000 korona megfizetésére. Nem ismerte el, hogy a követelés Kelemen Nándort illeti, mert arról nem csatoltak be bizonyítékot, hogy Ság Manó lemondott volna a követelésről unokaöccse javára, ráadásul az alperes is Ság Manóval tárgyalt tovább a tartozás rendezéséről. A *turpis causát* sem látta a törvényszék bizonyítottnak, hiszen a már említett 1899. évi XV. törvény rendelkezik jogos választási költségekről is, és azt az alperes sem állította, hogy meg nem engedett célokra kapta volna a pénzt. Azt sem látta bizonyítottnak a bíróság, hogy Kelemen Nándor jelöltsége Ság Manó miatt „úszott el”, mivel ő helyreigazítást akart tenni a *Székely Ujság*ban megjelent vádakkal kapcsolatban.

Irsay József természetesen nem hagyta annyiban az ügyet. Fellebbezésében újra a *turpis causa* jogelvére hivatkozott, és ennek a korszakban emlegetett két példáját, a kártyázás céljára adott kölcsönt, illetve a házasságközvetítési díjat hozta fel analógiául, amelyeket a bírósági gyakorlat épp a jó erkölcsbe ütköző mivoltuk miatt nem tekintett perelhetőnek. „Mert hát tényleg mennyivel lehetne kevésbé erkölcstelen a képviselőt küldő választókerület közvetítése, – mint a házasságközvetítés?” – értékelte a kortes feladatát, azaz az ismeretlen felek, a gyakran messziről jött jelölt és a választókerület közötti kölcsönös szimpátia megteremtését Irsay. A Budapesti Királyi Ítéltábla 1912. június 29-én kelt másodfokú ítéletében el is fogadta a fellebbező érvelését, és arra hivatkozva, hogy

---

elszegényedett grófi vejét próbálja meg felléptetni képviselőnek: „Ebben a kerületben magát fogják fölléptetni. Már adtam be offertet a vezérlő uraságoknak és akceptálták. Én fizetek négyezer forintot készpénzben, és magát megválasztják képviselőnek. – Képviselőnek? Engem? Aztán melyik párthoz kell tartoznom? – Az mindegy. Választhat magának pártot; de én azt tanácslom, legyen kormánypárti, mert akkor legkönnyebben kaphat hivatalt, vagy épen visszajön a megyébe mint főispán. Egy grófból minden lehet.” Csiky 1984: 478. Végül azonban a családfő anyagi problémákkal küzdő egyik fia, Atlasz Manó, fővárosi hivatali karrierjét feladva, indul el a család által megvásárolt kastélynak is otthont adó választókerületben. Hiába veti be apja és a szolgabíró befolyását, végül alulmarad: „Egy antiszemita választottak meg ellenemben, pedig én jobban szidtam a zsidókat, mint a legdühösebb antiszemita. De rám fogták, hogy zsidó vagyok, s még a kortesnótába is beletették, hogy »Nyúlörökkel nem gseftelünk, zsidó követ nem kell nekünk«. Megfoghatatlan!” Csiky 1984: 542.

egyetlen költségként csak a választás napján a választók szállítása és ellátása törvényes, arra a következtetésre jutott, hogy a 6000 korona átadására csak a szavazatok megvásárlására céljából kerülhetett sor. A létrejött szerződés semmis, így tehát Irsay Józsefnek nem kellett fizetnie.

Ezt az ítéletet viszont a felperes fellebbezte meg. Ság Manó lényegében úgy érvelt, hogy ő ezt a 6000 koronát nem egy választónak fizette a szavazatáért, hanem egy kortesnek munkadíjként, az amerikai elnökválasztások korteseinek csillagászati sikerdíjaira is utalva. Az pedig, hogy ő az összeget szavazatok megvásárlásának céljaira adta volna, szerinte nem bizonyítható. A Kúria végül 1913. október 7-ei ítéletében helyt adott az újabb fellebbezésnek, és az elsőfokú ítéletet hagyta helyben, annak indoklását elfogadva, azaz a 4000 korona visszafizetését rendelte el.

Az, hogy a pénz visszafizetése valóban megtörtént-e, nem tudható. Annál is inkább, mert Irsay József már a másodfokú ítélet meghozatalakor sem volt az élők sorában, hat héttel korábban halt meg. Különös módon ezt az egyáltalán nem mellékes körülményt az ügy irataiban sehol sem taglalják, pedig két ítélet és egy fellebbezés is későbbi időpontban született meg. Az sem tudható, hogy az alperes halála szerepet játszott-e az ítéletek meghozatalában.

Irsay József fő érve tehát az volt a szerződés semmisségének megállapítására, hogy az arra a jó erkölcsbe ütköző cselekedetre irányult, hogy „valaki magát vagy mást pénzen válasszon meg orsz[ággyűlési] képviselőnek”, és mivel ő a 6000 koronát „választási költségként” kapta, ez a „jogügylet belső jogi és etikai értéktelenségben szenved”, ezért nem is képezheti bíróság előtti eljárás tárgyát. Ez volt az az érv, ami a mindhárom fokot megjárt ügyben a bírakat kizárólag foglalkoztatta, az eset részleteire, tanúk meghallgatására, az ügy teljes feltárására már egyik bíróság sem volt kíváncsi. Egyetlen dolgot kellett minősíteniük: a magyar jogrendszer szerint érvényesen átadhat-e valaki egy kortes számára kampánycélokra egy bizonyos pénzösszeget, vagy sem. Mivel a törvényszék az egyik, az ítélőtábla a másik, majd végül a Kúria ismét az egyik álláspontra helyezkedett, kimondható, hogy a korabeli magyar igazságszolgáltatás korántsem tudta a választási költségekkel kapcsolatos, egyértelműen egységes ítélkezési gyakorlatot kidolgozni. Ez szerintem leginkább a jogszabály és a mindennapi gyakorlat közötti égbekiáltó különbséggel magyarázható. Lehet, hogy az ítélőtábla jogértelmezési problémába futott bele, hiszen a törvényszöveg valóban csak a választók, és nem a kortesek dotálását tiltotta, azt pedig, hogy a kortesnek jogos kiadásai is lehetnek, soha senki nem vonta kétségbe. Érezhetőek lehetnek azonban bizonyos társadalmi igények, amelyeket a bíróságnak elvben soha nem szabadna észlelnie, miszerint a vonatkozó jogi norma nem kielégítő a választási visszaélések szankcionálására, és ítélete ezért nem tudott elvonatkoztatni az elcsalt választások körül forgó korabeli diskurzustól. Az itt bemutatott esettel kapcsolatban az szerencsés körülmény, hogy a két peres fél ugyanazon párt színeiben volt képviselő, amelyik ráadásul épp 1910-ben vált kormánypártiból ellenzékivé, így az egymásnak ellentmondó bírósági ítéletek mögött legalább nem kell pártszimpátiákat vagy a hatalmi nyomásnak való engedelmességet gyanítanunk. A Kúria döntése mögött azonban mégis lehet politikai

okokat sejteni. Kézenfekvő ugyanis az a feltételezés, hogy azzal, hogy a Kúria nem minősítette a Ság Manó és Irsay József közötti pénzmozgást választási visszaélés megszervezésének, nem ahhoz a konzekvensen hátrító magatartásához igazodott-e, amellyel választási bíróságként az 1910-es vitatott mandátumok egyikét sem volt hajlandó megsemmisíteni.

FORRÁSOK

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

VII.2.c. Budapesti Királyi Törvényszék. Polgári peres iratok, 1910.

Budapesti Hírlap, 1906, 1908, 1911.

Központi Értesítő, 1903, 1906.

Népszava, 1906.

Pesti Hírlap, 1908, 1911.

Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1906, 1907, 1912.

Vasárnapi Újság, 1912.

Csiky Gergely 1984: Az Atlasz család. In: Szalai Anna (szerk.): *Századvég I.* (Magyar remekírók.) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 361–560.

Magyar Törvénytár 1872–1874: *Magyar Törvénytár. 1872–1874. évi törvényczikkek.* (Szerk. Márkus Dezső.) Franklin Társulat, Budapest, 1896.

Magyar Törvénytár 1877–1878: *Magyar Törvénytár. 1877–1878. évi törvényczikkek.* (Szerk. Márkus Dezső.) Franklin Társulat, Budapest, 1896.

Magyar Törvénytár 1899: *Magyar Törvénytár. 1899. évi törvényczikkek.* (Szerk. Márkus Dezső.) Franklin Társulat–Révai Testvérek, Budapest, 1900.

Országgyűlési almanach 1906: *Sturm-féle országgyűlési almanach 1906–1911. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól.* (Szerk. Fabro Henrik – Ujlaki József.) K. n., Budapest.

Országgyűlési almanach 1910: *Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól.* (Szerk. Végváry Ferenc – Zimmer Ferenc.) K. n., Budapest.

HIVATKOZOTT IRODALOM

Cieger András 2011: *Politikai korrupció a Monarchia Magyarországn.* Napvilág, Budapest.

Gerő András 1988: *Az elsöprő kisebbség. Népképviselő a Monarchia Magyarországn.* Gondolat, Budapest.

Gerő András 1990: A kortes. *Jel-Kép* (11.) Februári különszám. 79–92.

Ostrogorski, Moisei 1902: *Democracy and the Organization of Political Parties.* Macmillan, London.

- Ruszoly József 1980: *A választási bíráskodás Magyarországon 1848–1948*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.
- Szabó Dániel 1989: Gerő András: Az elsöprő kisebbség. Népképviselő a Monarchia Magyarországon. *BUKSZ* (1.) 1. 113–115.
- Szabó Dániel 1992: A magyar társadalom politikai szerveződése a dualizmus korában. Párt és vidéke. *Történelmi Szemle* (34.) 3–4. 199–230.
- Szabó Dániel 1999: Parlamentarizmus Magyarországon. I. rész (1867–1918). In: Boros Zsuzsanna – Szabó Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Korona, Budapest, 7–156.
- Szente Zoltán 2011: *Kormányzás a dualizmus korában. A XIX. századi európai parlamentarizmus és Magyarország kormányformája a kiegyezés után, 1867–1918*. Atlantisz, Budapest.